

Hirugarren ontzia

Jose Maria Sanchez Carrion *Txepetx* oso idazle aipatua dugu gure literatura soziolinguistikoan. Batez ere, bere *Un futuro para nuestro pasado* liburua. Urte askotxo pasa dira liburua argitaratu zenetik, eta egileak berak inoiz aitortu du liburua-ren pasarte asko gaurkotu eta moldatu beharko lirатеkeela. Hizkuntzen ikaskuntzari buruzko pasarteek, ordea, balio dute haren iritziz.

Hiru ontzien eredu famatuaren bidez azaltzen du Txepetxek hizkuntzen ikaskuntza. Ezagutza, erabilera eta motibazioaren ontziak eta euren arteko fluxu eta jarioak. Naturala eta kulturala. Ontzi batetik bestera eta alderik aldeko mugimenduan, elkarri lotuta eta elkarri eragiten. Ume zein nagusitan kontrako ibilbidea izan arren. Garrantzitsuena, beti ere, ontzien arteko jarioa dela ahaztu barik.

Teoria gurean hitzez hitz onartua izan da orain dela gutxi arte. Jone Miren Hernandez izan da hiru ontzien eredia zalantzan jarri duen lehena. Bere ustez, hiru ontzi horiek zurruneziak dira.

Berak nahiago du gaitasunak, praktikak eta emozioak erabiltzea, batez ere ontzi horiek malguagoak izan daitezkeela iradokiz. Gure errealitate konplexuari hobeto erantzuten diote ontzi berrituek, eguneroko poliedroa ulertu eta aldatu ahal izateko mamitsuagoa baita. Hobeto ulertzen dira horrela gurean gertatzen diren hainbat: euskaraz ederto aritu arren bere lana euskaraz egiteko zailtasuna dutenak, formalean ondo trebatuta egon arren informalean ezinean aritzen direnak...

25 urtetik gora joan dira eredu horren kanonizaziotik. Orduetik, ontzien arteko jarioa dogma gisa onartua izan da

(kulturelean motibazio/emozioetatik ezagutza/gaitasunetara eta erabilera/praktiketara eta naturalean alderantziz). 2014. urtea iritsi arte. *Moti+batu* izeneko jardunaldien barruan, Pello Jauregik izen hau zuen berbaldia eman zuen: 'Portaeratik jarrerara'. Bai, ondo aditu duzue: portaeratik jarrerara, hau da, erabileratik motibaziora, praktiketatik emozioetara.

Horregatik bakarrik, merezi du Jauregiren esanak gogora ekartzea, berritasunagatik bakarrik. Berriak ez ezik, esanguratsuak ere badira harenak. Laburbildu dezadan, beraz, berak han esandakoa.

Jauregik dio ezinezkoa dela hizkuntzarekiko kontzientzia herritar guztiengana zabaltzea, ezinezkoa dela herritar guztiak euskararen militante bihurtzea. Hala ere, beharrezkoa da nukleo bat izatea jokabide berriak urratuko dituen, hau da, praktika urratzaileak, berritzaileak izango dituen.

Jende 'arrunta' inguru sozialera egokitzen omen da. Gehienok egiten dugu egunero, mila aldiz, mila modutara, mila egoeratan eta mila lekutan. Hizkuntzari dagokionez, euskaldunok gehienetan erdaretara egokitzen gara. Baina jende 'arruntaren' egokitzeko joera naturala gure alde erabiltzen ikasi behar dugu euskaldunok; horretarako, mekanismoak asmatu behar ditugu, Jauregiren iritziz beti ere.

Mekanismo sozialak izan behar dira horiek guztiak. Hizkuntza-arauak sortu behar ditugu eta horiei babes soziala eman. Bere ustez, pertsona edo talde bat euskaraz aritzen hasten bada, inguruko jendea horretara egokituko da. Alegia, ez dira euskaraz hasiko motibazio altua dutelako, ez dira euskaraz hasiko militantziagatik. Normala hori da, eta besteok horretara egokituko gara, naturala hori delako.

Hau da, jokabidetik jarrerara, edo jokabidera joko dugu jarreratik pasa barik, zuzen eta artez. Eta gero guk geuk geure jarrera egokituko dugu portaera berrira.

Jokabide urratzaileak izango dituen nukleoa aipatzen du Jauregik. Txepetxek ere aipatu zuen nukleo sinboliko horrekin parekatzerik? Ez dakit, Jauregirena dimentsioz txikiagoa irudikatzen dut. Baina, tira... Nukleo hori ni askok

osatuko dute, edo ni eta ni askok (Jamaikako rastafariiek gu esateko ni eta ni adierazmoldea erabiltzen dute, polita bezain esanguratsua).

Gorputzaren erretagoardiak arakatu

Ildo horretan, hiztuna jarri behar dugu orain arte baino erdigunerago. Begirada berri batekin jantzi behar dugu hiztuna, gugandik hasita. Imanol Minerren berbetan, «hiztuna osatu, askatu, autodeterminatu, ahaldundu, jabetu eta boteretu behar dugu». Eta, horretarako, berak emakume, lesbiana eta gay mugimendukoei kasu egiteko gomendioa ematen digu.

Haiengandik ikasi dugu pribatua politikoa dela. Beste berba batzuetan esanda, pribatuan egiten ditugun hizkuntza hautuak politikoak direla. Kontsumo bidezkoak, ezezagunen aurrean, seme-alabekin, bikotekidearekin, lagunartean, eta abar. Politikoak dira. Hala ere, ez gaitezen engaina. Den-dena ez dago gure esku: hizkuntza interakzioa da, eta, beraz, solaskidearen gaitasunek mugatzen dute gure hautua, gure erabakia.

Hala ere, hizkuntzaren iraupenaren atzean hiztunen hautu-erabakiak baino ez daude. Zerk behartzen, bultzatzen, sustatzen dituen horiek hartzera beste kontu bat da, baina hautu-erabakiak daude. Eta gai batzuetan oraindik hiztunok askatasuna dugu, ezta? Zer hizkuntzatan egin hautatzeko askatasuna dugu egoera jakin batzuetan, ezta?

Horrek ez du inola ere ukatzen hizkuntzaren (hiztunon!) biziberritzea bereziki jendartearen tatamian jokatzen dela. Alderdi sozialak garrantzia du, zer esanik ez, baina kasu batzuetan hiztunon hautu 'ez egokiak' zuritzeko aitzakia dela ematen du. Edo ez, baina hori inork ez du aztertu. Gure soziolinguistikaren beste hutsuneetako bat, agian.

Feminista, gay eta lesbianeiei ere ikasi genien gorputza borroka-eremua dela. Pierre Bourdieuk ere adierazi zuen egunero-ko hizkuntza-praktikak borroka-eremua direla. Berri Txarrak taldekoek ere zarata artean esan zuten honakoa *Berriz min*

hau kantan: «Gudu-zelai bihurtzen denean norbera, irabaztea zer da? Zer galera?». Horiek guztiak neure irabiagailuan sartu eta mingaina borroka-eremua dela esaten dut nik.

Eta mingaineko borroka horretan hiztun gehienok trebatu behar dugu, orain arte baino gehiago. Eta trebatu diodanean, ez naiz ari ikasteaz, ez naiz ari teoriaz, ez naiz ari nonbaiten ikasi edo desikasi daitekeenaz. Ez. Egunerokoaz ari naiz, praktikaz ari naiz, koherentziaz eta autoestimuz ari naiz. Gure buruarekin konformeago egoteaz ari naiz, gure disonantziak txikiago egiteaz ari naiz, esaten eta egiten dugunaren arteko amildegian zubitxoak eraikitzeaz ari naiz. Poliki-poliki, baina sendo, tinko. Kontuan hartuta praktika urratzaileak gutxi batzuek baino ez dituztela aurrera eramango.

Erabilera arauak aldatzen ari dira

Hizkuntza hiztunok egunero aldatu, sortu, katramilatu, traskildu, manipulatu, limurtu, zimurtu, eraldatu, murtxikatu, zukutu, marruskatu, estutu, zabaldu eta biziarazi egiten dugu. Hizkuntza metafora saldo bat baino ez da, mendetatik datozenak batzuk eta gaur egun sortutakoak beste batzuk. Hiztunok mendez mende erabili, modan jarri, deserabili, asmatu, batu eta artefakturik ederrena eta miresgarriena sortzen ari gara: hizkuntza. Lagun hizkuntzalari batek behin esan zidan moduan, hizkuntzalaritza zientzia puruz mozorrotu arren, soziala da edo ez da.

Hiztunon bultzada barik hizkuntza ez da ezer, hiztunon berritasunik gabe hizkuntza ez da aurrera joaten. Eta berritasunik sortzen dira noiznahi, nonahi. Hizkuntza, interakziorik gabe, berben segida fosildua baino ez da, hizkien batuketa ordenatu eta perfektua akaso, baina zentzurik gabekoa erabat.

Hiztunon eskuz datoz aldaketak hizkuntzetara, esan dudan legez. Eta horren erakusgarri *Bat* aldizkariaren 91. zenbakian Josu Ozaitak plazaratu duen artikulua. Ikuspuntu antropologiko batetik aztertu du hitanoaren erabilera Tolosaldeko

gazteen artean. Eta ondorio esanguratsuak eta interesgarriak zirriboratu ditu.

Hitanoaren erabilera aldatzen ari da Tolosaldean gazteen artean. Hori ondorioztatu du Ozaitak. Izan ere, hitanoa gero eta gehiago erabiltzen da berdintasunezko arau baten modura. Hitanoa darabilten gazteek ez dituzte usadiozko arauak betetzen praktikan. Horren harira, noka desagertzen ari da eta hikatzaile berriek tokaz egiten dute parean dutena neska izan arren (neska-neska edo mutil-neska elkarrizketetan). Eztabaidatzekoa da, hala ere, horrek benetako parekidetasun eredia dakarren ala ez, baina horri ez diot oratu nahi oraingoan.

Beste berrikuntza bat egiten zait niri adierazgarriagoa. Tolosaldeko herri txikietan hitanoaren belaunez belauneko sozializazioak indarra izan du eta du. Herri handiagoetan, ostera, salbuespenak salbuespen, ez (Tolosa, Ibarra eta Villabona aipatzen ditu egileak). Baina herri horietako gazte batzuek hitanoa erabiltzeko urratsa egin dute, etxean jaso ez arren (eskolan irakasten den hitanoaz ere luze egiten dute berba gazteek ikerketan, baina horren inguruko argibideak nahi dituenak jo dezala artikulu originalera).

Berritasuna dakar horrek. Etxean ikasi ez, eskolan ia-ia ikasi ez, eta kalean eta arian-arian ikasi dute (gehienek gaitasun mugatua dutela aitortu arren). Hala ere, interesgarria da gazte horiek zergatik egin duten hitanoaren aldeko hautua. Irakur ditzagun horietako gazte baten berbak:

Ni oain dela gutxi hasi naizela hika hitz eitten, oain kontuatze naiz nik hika erabiltzen detela funtzio bat bilatzen diotelako, informaltasun toke hoi... ni ez naiz hasi hika hitz eitten galdu ingoalako. (Aitzol. 19 urte. Tolosa)

Informaltasun bila jo du gazte horrek hitanora (eta egileak iradokitzen du besteek ere arrazoi horregatik jo dutela). Bizkaiko zonalde batzuetan (Txorierrin, Bilbon edo Uribe Kostan bat baino gehiago ezagutzen dut nik), etxetik erdaldun izan diren batzuek euskalkia ikasi eta egunerokoan normal

antzean erabiltzen dute, aldeak alde (nik dakidala inork ez du neurtu zenbat diren, zer esparrutan erabiltzen duten eta zergatik jo duten horretara).

Neurtu eta ikertu ez arren, nik uste dut gehienek Aitzol horrek (izena asmatua da) barruntatzen zuen informaltasun ukitu horren bila jo dutela euskalkira. Txisparen bila, gatz eta piperraren bila, indar konnotatiboaren bila, hurbiltasunaren bila. Hitanora edo euskalkira.

Baina, mesedez eta arren: itsutu barik. Euskalkiak (bizirik dagoen tokian, beti ere) bere espazioak ditu, estandarrek bereak dituen modu berean. Biak ditugu makulu, biak beharrezko, biak etorkizun. Euskara batu kaletarraren esperimentu erraldoian probetekin olgetan jardun behar dugu, elementuak nahastuz, berritasunak zabalduz, saiakerak eginenez eta hanka sartuz. Orain eta gero. 🍷